

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken

Visser, R.J.

Citation

Visser, R. J. (2018, November 1). *Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/66670>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/66670>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/66670> holds various files of this Leiden University dissertation.

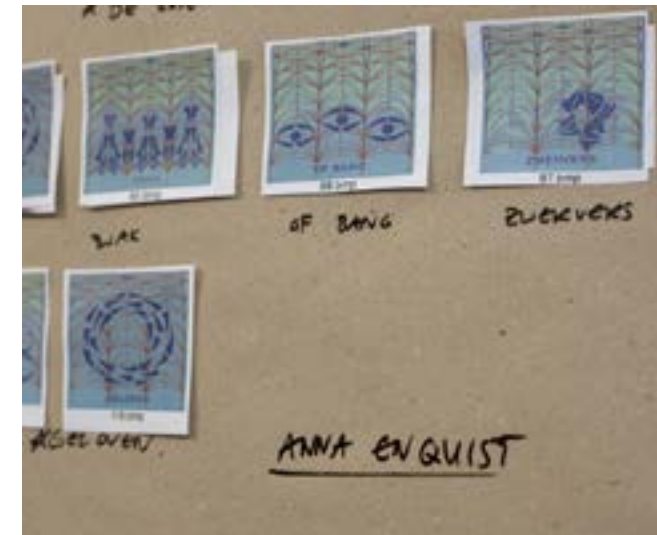
Author: Visser, R.J.

Title: Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken

Issue Date: 2018-11-01

I 'Stof tot Nadenken' Participatieve kunstpraktijk in de Oude Kerk Amsterdam 2012-2014

Kunstenaar: Sara Vrugt

Afbeelding 3.1 Ontwerpen voor stoelzittingen. Foto: Sara Vrugt 2014

Proza voor 118 stoelen

*“Bange vissers bouwen de kapel. Het water lokt en straft. Gebeden klinken, zingen helpt.
Wie terugkeert dankt de heilige die hen op zee behoedt.*

Allengs groeit de bidplaats: steen, gewelven, mozaïek van graven in de vloer.

Een haven voor de armen, voor de koude wezen die muntjes plukken tussen de stenen.

Sweelinck speelt op het orgel, treurzang: Mein junges Leben hat ein End.

De zon kust gekleurde ramen en beschijnt vermoeide vrouwen, rustend op hun stoel.

*De kerk staat als een groot dier op het plein, gastvrij en veilig. Zieken en zondaars schurken
tegen haar flanken.*

*De zware klokken roepen zonder onderscheid, hun galmen geldt ons allen, arm, zwak of
bang.*

Zwervers, verdwaalden, dralen rond de poort, op zoek naar zorg of brood.

Passanten komen binnen, stappen schuchter over de grafsteen waar hun naam op staat.

*Kaarslicht en koorzang zijn voor iedereen. Welkom zijn de kinderen van Nicolaas, ook als
zij niets geloven.”*

door Anna Enquist, stadsdichter van Amsterdam 2014 – 2016

(Grandjean 2012, 3)

1.1 De context

Politiek en sociaal engagement

De Oude Kerk in Amsterdam bevindt zich anno 2014 op een scheidslijn van twee wegen. Na ruim vijftig jaar restaureren wil de kerk het contact met de omgeving herstellen om, net als vroeger, de rol van de 'Huiskamer van Amsterdam'⁷⁷ te kunnen vervullen. Stichting de Oude Kerk wil door middel van zorgvuldig gekozen moderne kunst de dialoog aangaan met burgers over de waarden van de Kerk. De kunstpraktijk 'Stof tot Nadenken' is het eerste project waarmee deze nieuwe richting wordt ingezet.

Afbeelding 3.2 De Oude Kerk in Amsterdam. Foto: Rina Visser 2014

De Oude Kerk is het oudste monument van Amsterdam en bevindt zich in het hart van het historisch centrum van de stad, de Wallen. De kerk is als kleine kapel gesticht in de dertiende eeuw en groeit in de eeuwen erna uit tot de huidige omvang. Ze wordt genoemd om haar goede akoestiek en haar unieke, authentieke ruimte. Amsterdam is in de vijftiende eeuw uitgegroeid tot een belangrijke handelsplaats. De Oude Kerk wordt in die tijd ook gebruikt voor wereldse zaken. Vissers boeten er hun netten en repareren

⁷⁷ oudekerk.nl/over/monument/

er hun zeilen. Het is een levendige plek voor *'inwoners en handelslieden om elkaar te ontmoeten, van gedachten te wisselen of rondwandelen tijdens een orgelconcert'*.⁷⁸ De kerk wordt in die periode daarom wel de 'Huiskamer van Amsterdam' genoemd. Vanwege dreigende instorting van de kerk vinden er vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw drie grote restauraties plaats. Het eigendom van het gebouw wordt in 1955 om financiële redenen overgedragen aan de Stichting de Oude Kerk met als doel 'het gebouw te behouden en betekenisvol te ontsluiten voor een breed publiek'. De kerk zal haar religieuze functie behouden.⁷⁹ Stichting de Oude Kerk zal daarnaast verbindingen leggen met erfgoed en kunst door in de kerk eigentijdse kunst te presenteren. De burgers van Amsterdam worden daarbij nadrukkelijk betrokken.

Na jarenlange periodes van restauratie en renovatie wordt in 2012 kunsthistorica en curator Jacqueline Grandjean tot directeur van de Stichting benoemd. Onder haar leiding wordt een nieuwe weg in geslagen. 'Deze tijd vraagt om een heldere profilering en een betekenisvolle invulling van het oudste gebouw van de stad.' (Grandjean 2012, 3) De Oude Kerk wordt een plek voor hedendaagse kunst. Per jaar zullen drie tentoonstellingen worden gehouden die een visuele impact hebben, een dialoog vormen met de maatschappij, en aanzetten tot reflectie. (Grandjean 2012, 3)

De koerswijziging is een bijdrage aan het cultureel pakket van Amsterdam: 'de kerk heeft zich gerealiseerd dat de waarheid niet al te hermetisch meer moet zijn en vindt in de kunst een aangename bondgenoot om de vraag te stellen, de spiegel voor te houden en de ander te ontmoeten'. (Grandjean 2012, 9) De domeinen, religie en kunst verschillen in relatie tot de werkelijkheid. In dialoog met elkaar kan het verschil in zienswijze onderzocht worden en kunnen interessante nieuwe vergezichten ontstaan. 'Wat de kerk van de kunst kan leren is de open verbeelding, het met andere ogen kijken naar de vermeende werkelijkheid. Wat de kunst van de kerk kan leren is de gemeenschapszin, het vormen van een hechte groep denkers.' (Grandjean 2012, 9) De Oude Kerk kan, naast haar van oudsher religieuze functie, een nieuwe rol in de samenleving innemen. Het sociale engagement is vooral ingebed in de wens om de kerk, net als in vroegere tijden, weer een rol in de buurt te laten vervullen. Daarbij dient nadrukkelijk aangetekend te worden dat het een hedendaagse rol betreft, waarbij andere vormen van geloof worden betrokken. Op zon- en feestdagen blijft de Oude Kerk haar religieuze rol vervullen. Een bijkomende overweging ten aanzien van deze nieuwe rol van de Oude Kerk is de noodzaak voor het inbrengen van financiële middelen voor restauraties en onderhoud. Met deze nieuwe aanpak snijdt het mes aan twee kanten.

Vanaf de aanvang is er protest geweest tegen de nieuwe koers. De protesten zijn voornamelijk afkomstig van de wijkgemeente en organisaties voor het behoud van cultureel erfgoed, en spitsen zich toe op angst voor 'een modieus kunstpaleis waar voor de kerkganger en rustzoeker geen plaats meer zal zijn'. De gemeenteleden van de Oude Kerk denken wisselend over de nieuwe aanpak.

⁷⁸ oudekerk.nl/over/monument/

⁷⁹ www.oudekerk.nl/nl/over/monument/geschiedenis geraadpleegd 27-01-2016

‘Er is veel enthousiasme dat er nieuwe dingen zullen gebeuren die in de kerk passen en dat er nieuwe groepen bezoekers zullen komen’, aldus toenmalig predikant Eddy Reefhuis. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 157) Maar er zijn ook een aantal bezwaren: de aantasting van de monumentale waarde van de Oude Kerk, het partnerschap van de kerkgemeente met de Stichting, de rol van muziek, en het contact met de buurt en andere stakeholders.

[...] Onmiddellijk na mijn aantreden brak de discussie al los. Een paar mensen wilden graag meedenken en meebeslissen, maar hadden het idee dat dat voorbij was met een nieuwe koers door een nieuw bestuur en een nieuwe directie. Dus om dan nu meteen vol van start te gaan met een programmering is niet zo verstandig. We moeten zorgen dat die programmering ook met de mensen mee groeit en dat mensen ook het gevoel hebben dat het ook een deel van henzelf betreft. (01, persoonlijk interview 2015)

Grandjean realiseert zich dat voor het welslagen van de nieuwe aanpak een weloverwogen keuze van het eerste project noodzakelijk is. De directe omgeving van de Oude Kerk, de Wallen, ziet ze als een goed aanknopingspunt. Sinds 2007 is in deze buurt een proces van *gentrification* ingezet. Het stadsbestuur heeft de strijd aangeboden met de criminele orde en mensen- en drugshandel. De directe omgeving ondergaat hierdoor een verandering in positieve zin. (01, persoonlijk interview 2015) De tijd lijkt aangebroken om stappen te zetten die een nieuwe verbinding van de kerk met de buurt kunnen bewerkstelligen. Grandjean gaat in gesprek met de kerkgemeente om te horen welke specifieke vragen er zijn. De eerste vraag betreft direct de oude en enigszins vervallen kerkstoelen.

[...] Men bleek al twintig jaar aan de Stichting Oude Kerk te vragen of deze kerkstoelen een keer opgeknapt mochten worden, maar de Stichting zei altijd nee, daar hebben we geen geld voor. Ik dacht meteen dat dat misschien een hele mooie aanleiding zou zijn om ten eerste te luisteren naar een verzoek dat er al heel erg lang ligt en ten tweede de mensen het gevoel te geven dat de kerk toch ook een beetje van hen is. (01, persoonlijk interview 2015)

De twee genoemde aspecten vormen voor Grandjean de uitgangspunten voor het eerste project in de nieuwe koers. Enerzijds het opknappen van de kerkstoelen en anderzijds het herstellen van de verbinding van de Oude Kerk met de buurt. Ze gaat op zoek naar hedendaagse kunstenaars, die zich bezighouden met kunstpraktijken die dicht bij de maatschappij liggen. Het werk van de Haagse kunstenaar Sara Vrugt is haar opgevallen. Deze kunstenaar weet voor haar omvangrijke textielwerken veel mensen te mobiliseren. Voor Grandjean is dat de reden om haar uit te nodigen voor een gesprek.

‘Textiel is hét medium voor de Haagse kunstenaar Vrugt (Amsterdam 1981). In 2006 studeert ze af aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) in

Den Haag bij de opleiding Textiel en Mode. In haar werk gebruikt ze textiel als medium om haar beschouwende en kritische visie op de samenleving weer te geven.’⁸⁰

Afbeelding 3.3 Sara Vrugt in de Oude Kerk. Foto: Lisa van Wieringen 2014

Vrugt maakt voornamelijk monumentale borduurinstallaties, waarbij de inbreng van anderen een noodzakelijk element is geworden.

Ze omschrijft haar werk als volgt:

Met de collecties, textiele installaties en gemeenschapsprojecten (community-fashion) die ik ontwikkel, wil ik grenzen opzoeken, onderzoeken, ter discussie stellen en verleggen. In al mijn werk spelen gedrag norms en interpersoonlijke relaties een rol. Door in mijn werk situaties te (re-)creëren waarin ik de onderlinge verhouding tussen mensen uitvergroot, maak ik deze situaties inzichtelijk, toegankelijk en bespreekbaar. Mijn rol als regisseur in gemeenschapsprojecten is niet allesoverheersend. Door een kader te scheppen waarbinnen anderen zich kunnen bewegen, creëer ik ruimte voor interactie. Zo verrast het werk niet alleen de deelnemers en het publiek maar ook mijzelf.⁸¹

Op uitnodiging van Grandjean bezoekt de kunstenaar de Oude Kerk en vindt er een gesprek plaats. Beide partijen zijn positief over een samenwerking.

⁸⁰ www.haagsekunstenaars.nl/cv/33379/Sara+Vrugt

⁸¹ www.debesturing.nl/

[...] Daarom benaderde Jacqueline mij. Het ging specifiek over het maatschappelijke stuk in mijn werk. Niet dat ik met textiel moest werken. En ik had ook van haar een lichtinstallatie kunnen maken, of een project kunnen doen dat we bij de mensen thuis theater in de huiskamer gingen maken. Ik zeg maar wat. Ze noemde ook de stoelen. En daar zag ik wel wat in... (k1, persoonlijk interview 2014)

Het vormgeven van verbindingen van de kerk met de omgeving en de stoelen blijkt goed te passen binnen de kunstenaarspraktijk van Vrugt. (01, persoonlijk interview 2015) Ze krijgt de opdracht om in deze buurt vol contrasten door middel van een kunstproject een nieuwe verbinding tot stand te brengen tussen de kerk en haar omgeving. Daarmee worden alle groepen bedoeld die direct of indirect een verbinding hebben met de kerk. De 'Huiskamer van Amsterdam' moet in een eigentijds jasje weer terugkeren. De opdrachtgever legt de kunstenaar daarbij geen beperkingen op ten aanzien van het uiteindelijke proces en het eindresultaat.

1.2 Het proces

De rol en betekenis van de kunstenaar

Afbeelding 3.4 Ontwerpen voor de stoelzittingen. Foto: Sara Vrugt 2014

In de eerste fase van het proces schrijft de kunstenaar in overleg met de opdrachtgever het projectplan voor 'Stof tot Nadenken'. Daarnaast bepaalt ze de randvoorwaarden voor de praktische uitvoering van de kunstpraktijk. Het projectplan omvat eveneens een communicatieplan, een activiteitenplanning, een begroting en een dekkingsplan.

[...] De suggestie van de stoelen kwam van Jacqueline, de directeur van de Oude Kerk, maar het plan was van mij. Ik was er behoorlijk vrij in. Ik heb zelf het projectplan geschreven en de aanvragen voor fondsenwerving. Vanaf eind 2012 zijn de fondsaanvragen ingediend door de Oude Kerk, omdat zij de stoelen in eigendom hebben. (k1, persoonlijk interview 2014)

De kunstenaar formuleert verschillende doelstellingen voor 'Stof tot Nadenken'.⁸² De belangrijkste zijn: 1. actieve kunst- en cultuurparticipatie, 2. ontmoeten en verbinden door gezamenlijk borduren en verhalen delen, 3. reflectie op de tijd en ruimte waarin men leeft, 4. een relatie aangaan met de omgeving en 5. opheffen statusverschil.

Het is de ambitie van de kunstenaar om de veranderende rol van de Oude Kerk in de stad en haar betekenis voor het individu te onderzoeken. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014) Het in-situ kunnen werken aan de kunstpraktijk zien zowel de kunstenaar als de opdrachtgever als een belangrijke voorwaarde.

[...] Eerst hebben we (RV de opdrachtgever en de kunstenaar) natuurlijk bedacht: hoe moet het proces eruitzien. Want het is natuurlijk een enorm traject wat je aangaat. Je moet heel veel mensen mobiliseren. Hoe doe je dat dan? Hoe zorg je dat al die verschillende groepen, die ik net noemde, hiernaartoe komen en verbonden worden aan het project? Daar heeft ze (RV de kunstenaar) toen een plan voor gemaakt en hebben we samen (RV opdrachtgever en kunstenaar) besloten ook een ruimte, de steenopslag, klaar te maken als kerkatelier, zodat ze daar ook daadwerkelijk kon zijn. Want hier bezig zijn in de ruimte en de kerk om je heen is een belangrijk aspect van de ervaring en draagt bij aan het ervaren van de betrokkenheid waar we het over hebben. (01, persoonlijk interview 2015)

In het najaar van 2013 begint de kunstenaar met het verzamelen van verhalen met als doel de Oude Kerk en haar omgeving beter te leren kennen. Het blijkt lastig voor de Haagse kunstenaar om te infiltreren in een buurt waar ze niet vandaan komt. De opdrachtgever zorgt na signalering van deze belemmering voor effectieve ondersteuning.

[...] Ik had haar wel namen van organisaties gegeven, die ze kon benaderen, maar dat werkte toch anders. Het duurde te lang voor de verhalen loskwamen. Toen hebben we besloten om met een buurtbewoner te gaan werken. De buurtbewoner zou de buurt en

⁸² Ontleend aan de lezing van Sara Vrugt over Stof tot Nadenken, bijgewoond op 1 juni 2014 in de Oude Kerk. Op mijn verzoek om het projectplan ter beschikking te stellen werd door de Oude Kerk afwijzend gereageerd.

de mensen mobiliseren en overtuigen om met verhalen te komen. En dat is ook gebeurd in het kerkatelier, in de kerk en ook na de kerkdiensten. Ook dagen waarop veel mensen in de kerk aanwezig zijn hebben we aangegrepen om de verhalen over de kerk te laten vertellen. De betrokken buurtbewoner heeft al deze verhalen opgeschreven en uitgetypt en dat werkte heel erg goed. Mensen konden ook kaartjes opsturen en via de website verhalen inleveren. Dus via vele kanalen werden die verhalen verzameld. (01, persoonlijk interview 2015)

In totaal worden meer dan honderdtwintig verhalen, anekdotes en gedichten opgehaald. Het geeft de kunstenaar een rijk beeld van zowel de geschiedenis van de kerk als de waarden en betekenis die eraan toegekend worden. Het hierdoor opgeroepen 'beeld' van de kerk wordt door de kunstenaar gebruikt voor het ontwerp van de stoelzittingen. (Grandjean, tenVoorde, and Serrano 2014, 158)

Afbeelding 3.5 Gewelf Oude Kerk. Foto: Sara Vrugt 2014

De kunstenaar werkt de gehele maand februari 2014 in het kerkatelier aan het ontwerp voor de nieuwe stof voor de zittingen van de honderdachttien stoelen. Het uitgangspunt voor haar ontwerp is het gewelf in het dak van de kerk.

'Wanneer je recht naar boven kijkt als je onder het gewelf staat, hoe verder je je blik naar voren laat glijden, hoe meer gebogen de lijnen worden. Dat heb ik in het patroon verwerkt. (van Hennekeler 2014)

Van het gewelfpatroon heeft de kunstenaar een tekening gemaakt die in verschillende stukjes wordt geknipt. Daarvan maakt ze 118 verschillende patronen die aansluiten op een van de persoonlijke verhalen: boot, grafstenen, munten. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 159) Stadsdichter Anna Enquist heeft op verzoek de verzamelde verhalen samengevat tot een stuk proza van 118 woorden.

Afbeelding 3.6 Ontwerp voor stoelbekleding. Foto: Sara Vrugt 2014

Iedere stoel krijgt een woord dat past bij het betreffende verhaal. Zo krijgt iedere stoel een unieke en persoonlijke uitstraling. Samen vertellen de stoelen het gehele verhaal.

[...] Eerst had ik bedacht op basis van de verhalen één ontwerp te maken en dat honderdachttien maal te laten uitweven. Maar omdat de verhalen zo divers waren en er zoveel verhalen waren die ik echt de moeite waard vond, besloot ik om voor elke zitting een apart ontwerp te maken. Dus heb ik honderdachttien verschillende ontwerpen gemaakt.

Ik moest dat doen in de tijd waarin ik één ontwerp zou maken. Ik had het natuurlijk niet hoeven doen maar ik vond het belangrijk voor het project – ik wilde graag zoveel mogelijk laten zien van wat er aan input geleverd was, om al die mensen recht te doen. (k1, persoonlijk interview 2014)

De ontwerpen worden geweven in een industriële weverij in Duitsland, die gespecialiseerd is in interieurtextiel. (van Hennekeler 2014)

[...] Ze (RV de stoelen) moeten lang meegaan. De bekleding die nu op de stoelen zit stamt uit 1948 en is nog nauwelijks versleten! Ik weet niet of die van mij (RV Sara Vrugt) het ook 65 jaar volhouden, maar ik hoop toch wel een paar decennia. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 159)

Afbeelding 3.7 Borduurnaald voor broderie d'art. Foto: Lisa van Wieringen 2014

Aan de bekleding wordt vervolgens met de hand borduurwerk toegevoegd. In het kerkatelier zijn gedurende twee maanden⁸³ ruim dertig ervaren en minder ervaren borduursters aan het werk om de stoelen een persoonlijke en authentieke uitstraling te geven. Aan elke stoelbekleding worden door de vrijwilligsters geborduurde details toegevoegd. Het is een specifieke techniek om regelmatig en snel kettingsteken te kunnen maken, die voornamelijk nog in de *haute couture* wordt gebruikt. De kunstenaar heeft

⁸³ April en mei 2014

hen geselecteerd na een aantal introductie-workshops over de te gebruiken techniek van *broderie d'art* en de Lunéville naald.

De kunstenaar is speciaal naar Parijs gegaan om deze techniek te leren en deze vervolgens over te kunnen brengen aan de deelnemende borduursters. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 14–20)

[...] Die ambachtelijke kant zit heel sterk in haar werk. Tijdens dit project heeft ze cursussen gevolgd in Parijs om de steek goed onder de knie te krijgen en ook over te kunnen dragen. Die immateriële kant van haar werk is ook een aspect wat mij overtuigd heeft van het feit dat zij de juiste persoon op de juiste plek was. (o1, persoonlijk interview 2015)

Voor het werven van de borduursters zijn het netwerk van de kunstenaar en de Oude Kerk ingezet. De werving levert ervaren borduursters op, maar ook leden van de kerkgemeente, die zo de betrokkenheid met hun kerk willen uiten. Het vraagt van de deelnemers veel tijd, geduld en doorzettingsvermogen om de betreffende steek te leren. Het kerkatelier, de ruimte waarin gezamenlijk wordt gewerkt, draagt bij aan de vorming van *een community of practice*, waarin het gemeenschappelijke aspect benadrukt wordt. Het kerkatelier wordt door de kunstenaar en deelnemers als een goede plek ervaren om in alle rust en geconcentreerd te werken.

[...] samen met anderen in het atelier werken vond ik heerlijk om te doen. De concentratie en het werk van al die mensen gaf het eindresultaat een extra dimensie. (dd12)

Afbeelding 3.8 Het borduuratelier. Foto: Lisa van Wieringen 2014

Het werken in het kerkatelier roept herinneringen op aan vroeger tijden, waarin het ambacht nog centraal stond. Het middeleeuwse Amsterdamse atelier, waar de ontwerpen van Jacob van Oostanen voor de Oude Kerk werden vervaardigd, kan worden vergeleken met het kerkatelier waar aan de stoelbekledingen wordt gewerkt. Het verbindt het heden met het verleden. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 160)

[...] Ook was het heel prettig om me door het laatste project in de Oude Kerk verbonden te voelen met die plaats, prachtig een bijdrage te leveren aan zo'n prachtig gebouw. (dd 5)

Tijdens de werkdagen is het atelier opengesteld voor toeristen, kerkgangers en passanten om de borduursters aan het werk te zien en de sfeer in het atelier te proeven. Het betreft de bezoekers bij het proces. De opdrachtgever maakt er bewust gebruik van om anderen te tonen dat de Oude Kerk een juiste combinatie is van heden en verleden, en waar de Oude Kerk en de hedendaagse kunst voor staan.

[...] Er heerste ook een hele serene sfeer in het kerkatelier zelf. Het was mooi dat ik daar met de mensen naar toe kon, waarmee op dat moment er nog een hele pittige discussie was over de toekomst van de Oude Kerk. [...] Dat droeg enorm bij aan de sfeer van het gesprek, maar ook het begrip voor wat we eigenlijk voor ogen hadden, namelijk een bij de kerk passend kunstprogramma, dat ook in hele grote mate vanuit de maatschappij zelf naar boven zou komen. (01, persoonlijk interview 2015)

De aanpak van de kunstenaar met de kunstpraktijk "Stof tot Nadenken" blijkt bij te dragen aan een verandering in de publieke mening over de nieuwe koers van de Oude Kerk.

[...] Met name het lokale nieuws, onder aanvoering van Sjoerd Soeters en Geert Mak, had zich heel negatief uitgelaten over de Oude Kerk. De vrees was dat de oude kerk ten prooi zou vallen aan een pretparkmentaliteit, wat helemaal ons idee niet was. Maar zo gaat het met opinies in de media. Die gaan een eigen leven leiden. Uiteindelijk keerde zich dat door dit project en ook in de media werd die discussie genuanceerd en konden mensen naar aanleiding van een heel concreet voorbeeld lezen dat de Oude Kerk op een hele andere manier kunst betreft. (01, persoonlijk interview 2015)

In de vorm van een educatief programma worden tijdens het borduurproces in de kerk lezingen gehouden over borduren in verleden en heden door diverse textielkunstenaars. De lezingen waren toegankelijk voor zowel de borduursters als andere geïnteresseerden. De kunstenaar zelf houdt de laatste lezing onder de titel 'Stof tot Nadenken', waarin ze reflecteert op het gezamenlijke proces en de betekenis voor haar eigen participatieve kunstenaarspraktijk.

Afbeelding 3.9 Stoelzittingen met tekst. Foto: Lisa van Wieringen 2014

Met de start van de borduurfase wordt de mogelijkheid gegeven voor de adoptie van een van de stoelen. Iedereen die zijn betrokkenheid bij de Oude Kerk of de buurt wilde uitdrukken kon een favoriete stoel adopteren. Op de zitting kon in overleg met de kunstenaar een persoonlijk detail met de hand worden geborduurd. Er zijn vele kerkgangers die een stoel hebben geadopteerd. Het geeft hun het gevoel weer meer betrokken te zijn bij hun kerk. (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 160)

Een belangrijke doelgroep in de directe omgeving van de Oude Kerk zijn de prostituees met hun werkterrein op de Wallen. Het blijkt om diverse redenen niet mogelijk om hen persoonlijk bij de kunstpraktijk te betrekken. De kunstenaar bedenkt daarvoor een oplossing in de vorm van kussentjes, die aan de prostituees uitgereikt zullen worden. Ze zijn voorzien van hetzelfde basisontwerp als van de kerkstoelen, alleen de kleurkeuze verschilt. De kussentjes hebben als doel om de gelijkheid tussen mensen te benadrukken en zo het statusverschil op te heffen.

Eind juni 2014 vindt de eindpresentatie plaats waarin de vernieuwde stoelen weer aan de kerk worden overgedragen. Vanaf de kansel is de tekst te lezen van het proza van Anna Enquist. De stoelen zijn vanaf dat moment weer dagelijks in gebruik. 'Er kunnen nieuwe zinnen gemaakt worden met de woorden op de stoelen, zoals met koelkastpoëzie. Spelen mag!' (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 157)

Over de kunstpraktijk is een publicatie verschenen met onder andere foto's van de stoelen met het gekozen woord en de bijbehorende verhalen. Het geeft 'Stof tot Nadenken'.

De relatie kunstenaar en opdrachtgever

Uit de procesbeschrijving wordt duidelijk dat de kunstenaar zelf het gehele artistieke en ambachtelijke proces heeft vormgegeven. De opdrachtgever heeft daarin een begeleidende en adviserende rol vervuld, zonder daarin sturend te zijn.

[...] Het plan was van mij. Ik was er behoorlijk vrij in. Ik kreeg af en toe een kritische kanttekening van Jacqueline, directeur van de Oude Kerk en dat was ook heel goed om het scherp te maken. (k1, persoonlijk interview 2014)

Gedurende het proces bespreekt de opdrachtgever door haar gesignaleerde knelpunten met de kunstenaar. Het leidt tot oplossingen die in samenspraak worden genomen.

[...] Sara had de neiging om het heel groot en omvangrijk te maken en er zaten heel veel aspecten in. [...] Ze wilde eigenlijk alles aanraken. Maar soms is een project sterker als je veel weglaat. Dus in het definitieve plan hebben we eigenlijk heel veel weggelaten. Maar nog steeds zitten de doelstellingen er sterk in. En die doelstellingen waren wel een goede leidraad. [...] Het proces is eigenlijk het belangrijkste in dit project. En dat is ze zelf ook wel gaan zien en het is ook heel goed om richting te geven aan het proces. [...] ik denk dat uiteindelijk in dit geval de reis belangrijker is geweest dan de bestelling. Hoewel het werk natuurlijk prachtig is geworden en nog heel lang bij de Kerk zal blijven. (o1, persoonlijk interview 2015)

Een ander voorbeeld is de eerder besproken gewijzigde aanpak voor het verzamelen van de verhalen. De situatie vraagt op dat moment om een aanpassing. Het proces van de kunstpraktijk raakt hierbij verstrengeld met het proces van de koerswijziging waarin de Oude Kerk zich op dat moment bevindt. De opdrachtgever heeft dit gesignaleerd en het tot haar verantwoordelijkheid gerekend om mede zorg te dragen voor een oplossing.

[...] In het begin, met het echte contact maken met de buurt, heeft Sara er absoluut last van gehad dat op dat moment die publieke opinie zo contra de Oude Kerk was. Mensen waren boos en wilden eigenlijk niets te maken hebben met de kerk en al helemaal niet met directie of bestuur. Het hielp natuurlijk wel dat Sara kunstenaar was en er los van stond maar het was geen makkelijke periode om het over de Oude Kerk te hebben. [...] Ervoor te kiezen om een buurtbewoner mee te laten helpen is zeker een slimme zet geweest. Ook dat het echt vanuit de buurt kwam en dat het niet zo was dat er een externe kunstenaar even orde op zaken kwam stellen. Dus dat was voor mij zelf een enorme les. (o1, persoonlijk interview 2015)

De relatie kunstenaar en deelnemers

De deelnemers worden bij het proces betrokken op het moment dat de borduurfase is aangebroken. Ter voorbereiding krijgen de deelnemers introductiedagen aangeboden over de speciale borduurtechniek, die gebruikt zal worden. De te gebruiken Lunévillesteek is niet gemakkelijk en het vereist de nodige inzet en doorzettingsvermogen om deze techniek te leren. Het lukt enkele deelnemers niet om de techniek onder de knie te krijgen. Toch willen ze graag bij de kunstpraktijk betrokken blijven.

[...] Na de introductiedagen zijn de meesten pas echt gaan oefenen. Het heeft flink wat doorzettingsvermogen gekost om de steek onder de knie te krijgen. En als het echt niet lukte, dan zeiden mensen dat ze toch graag wilden komen. Laat mij dan maar afhechten. Ik wil er echt graag bij zijn. (k1, persoonlijk interview 2014)

In de beginfase van het borduurproces maken de deelnemers zelf een keuze voor de stoelzitting die ze willen borduren. De inbreng van de deelnemers is door de kunstenaar beperkt tot de keuze voor de te borduren details en de daarvoor te gebruiken kleuren. Deze rolverdeling wordt als vanzelfsprekend geaccepteerd door de deelnemers.

[...] De grote lijn is door Sara bepaald, wij waren er om haar te helpen en het was mogelijk om onze eigen creativiteit te benutten. Maar wel binnen een bepaalde ruimte. Ik vond dat geen probleem. Ik denk dat iedereen deze basis nodig had. (d1, persoonlijk interview 2014)

De kunstenaar heeft de deelnemers verteld hoe het ontwerp en het ontstaansproces van het project tot stand zijn gekomen. Ze krijgen op deze manier een kijkje in de werkpraktijk van de kunstenaar en zijn zich bewust van hun eigen rol daarin. De deelnemers blijken daarna in staat om bezoekers aan het atelier uit te leggen hoe het ontwerp tot stand is gekomen.

[...] We hebben het daar ook veel over gehad, over hoe ik tot die tekeningen ben gekomen. Over de verhalen die er waren en wat ik bijzonder heb gevonden. En de tekst van Anna Enquist hing in het atelier. Er kwamen regelmatig bezoekers het atelier binnen en dan vertelde ik over het project aan de hand van de tekeningetjes. Maar ik was ook heel vaak te druk en op een gegeven moment namen de deelnemers het gewoon over. Dan hoorde ik op de achtergrond hen helemaal uitleggen hoe ik tot het ontwerp was gekomen en hoe het met de tekst zat. Dat hebben ze dus heel duidelijk meegekregen. (k1, persoonlijk interview 2014)

De aanpak van de kunstenaar leidt tot een vorm van gelijkwaardigheid tussen kunstenaar en deelnemers. Zij worden op deze wijze medeverantwoordelijk voor het proces.

[...] Ja, dat is goed om te zeggen, het is bijna gelijkwaardig. Het is het niet, maar er zit ook niet veel tussen. (k1, persoonlijk interview 2014)

1.3 De samenwerking

De rol en betekenis van de kunstenaar

Gedurende het gehele proces van idee naar realisatie van de kunstpraktijk is de kunstenaar zich bewust van de relatie die zij moet opbouwen met professionals vanuit andere domeinen en deelnemende burgers, die niet of nauwelijks ervaringen hebben met (beeldende) kunst, in dit geval specifiek borduurkunst.

[...] Wat ik geleerd heb is dat, om mensen zo ver te krijgen dat ze enthousiast worden om mee te doen, het heel belangrijk is, dat je zelf ook heel enthousiast bent. Want als je er zelf al niets aan vindt is het lastig om iemand mee te krijgen. En dat weet ik wel over te brengen, mijn enthousiasme voor het project als ik erover praat. Waar ik altijd zorgvuldig in ben, is dat ik de namen van de mensen vrij snel onthoud. Daar heb ik me ook echt in geoefend. Want hoe eerder ik iemands naam ken, hoe eerder de persoon zich op zijn gemak voelt en gezien en gewaardeerd en echt deelnemer voelt. En niet iemand die aan komt waaien. Dat is niet op dag één, maar toch gaat het vaak wel vrij snel. (k1, persoonlijk interview 2014)

Met haar enthousiasme en betrokkenheid voor het project brengt de kunstenaar verbindingen tot stand met de deelnemers en andere participanten. Er ontstaat een persoonlijke en vertrouwelijke sfeer waarin mensen zich gehoord en gewaardeerd voelen. De deelnemers tonen commitment met het project.

[...] Ze kende de namen van alle deelnemers. Ze zegt niet he, kom je even, maar Paola kom je even.... Je voelt je gezien, gehoord. (d1, persoonlijk interview 2014)

[...] Je gaat ook merken dat iedereen zich verantwoordelijk gaat voelen voor haar eigen stukje van het geheel. Dat je heel kritisch wordt op je eigen werk. (dd12)

De deelnemers mogen hun eigen mening en creativiteit uiten. In dialoog met de deelnemers maakt de kunstenaar haar zienswijze duidelijk. Zo nodig worden wijzigingen of aanpassingen doorgevoerd. De kunstenaar is degene die de beslissingen neemt en de eindverantwoordelijkheid draagt.

[...] De manier waarop de kunstenaar met mensen omgaat is heel bijzonder. Ze is de baas, dat is duidelijk, voor iedereen. Maar we krijgen ruimte om een eigen mening te geven, de eigen creativiteit te laten zien. De manier, waarop ze dat doet, is mooi. (d1, persoonlijk interview 2014)

Kunstenaar en opdrachtgever

De samenwerking tussen de opdrachtgever en de kunstenaar is voornamelijk in de eerste fase van de kunstpraktijk intensief. De kunstenaar krijgt op hoofdlijnen carte blanche en de opdrachtgever vervult de rol van coach. Door middel van dialoog wordt de kunstenaar gestimuleerd tot reflectie op de aanpak van het proces en de planning. Voor de opdrachtgever is dit een andere vorm van samenwerken dan ze als curator gewend was.

[...] Ik ben heel erg overtuigd van het feit dat je een kunstenaar vooral de ruimte moet geven. In dit geval natuurlijk letterlijk. Dus dat heb ik ook gedaan en in het vertrouwen dat het goed komt. Er zitten veel aspecten aan waarvan je denkt: ojee. Dit project gaat ook echt over loslaten – dat het van een ander wordt en niet zozeer van mij of van de Oude Kerk. Als ik het vergelijk met tentoonstellingen die ik heb gecureerd, heb ik hier veel meer losgelaten dan vastgehouden. Ik heb soms wel vragen gesteld, maar meer om Sara te helpen nadenken. Zoals b.v. over de kleur. Maar helemaal niet om haar een richting op te duwen of een bepaald beeld te creëren. In die zin wijkt het absoluut af van de tentoonstellingen, die toch veel meer in dialoog tussen kunstenaar en curator zijn en waarbij je een soort eindresultaat voor ogen hebt. Hier is dat eindresultaat eigenlijk heel erg open en is het ook aan de mensen om daar invulling aan te geven. (o1, persoonlijk interview 2015)

De opdrachtgever vervult, wanneer dat nodig is, de rol van 'ondersteuner'. Daarnaast vervult het geformeerde projectteam een niet te onderschatten rol voor de kunstenaar.

[...] Vergeleken met mijn vorige projecten was de samenwerking met de kerk veel intensiever, zowel inhoudelijk met Jacqueline, het scherp krijgen van het plan, als allerlei productionele zaken en de publiciteit wat Esther vanuit de Oude Kerk voor het grootste gedeelte heeft gedaan [...] En ik had Joya⁸⁴ om me te helpen met het werven en begeleiden van deelnemers, waar ze goed in is [...]. Dat was voor mij een warm bad. (k1, persoonlijk interview 2014)

Kunstenaar en deelnemers

In het samenwerkingsproces zet de kunstenaar, naast haar professionele deskundigheid en autoriteit, haar sociale vaardigheden in. Ze nodigt deelnemers uit om te participeren in de door haar geleide kunstpraktijk, wat tegelijkertijd een uitnodiging is om een kijkje te nemen in de wereld van de kunstenaar. Door de deelnemers in te wijden in de specifieke context van deze kunstpraktijk, het textielambacht, wordt een voedingsbodemp gecreëerd voor begrip, waardering en bewondering voor het ambachtelijke en artistieke proces van de kunstenaar.

⁸⁴ Joya was als stagiaire van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV) van de Haagse Hogeschool, productieassistente bij een van haar vorige projecten.

[...] En ik probeer tegelijkertijd mijn werk zo te doen dat mensen er een beetje van onder de indruk zijn, of er bewondering voor hebben. Maar dat het ook toegankelijk is, omdat ze zien dat de mogelijkheid bestaat er deel van te worden en er een bijdrage aan te leveren. (k1, persoonlijk interview 2014)

Deelnemers geven aan hiervan geleerd te hebben.

[...] De interactie met Sara vond ik heel inspirerend, ze laat zien hoe ze tot een bepaald idee of vorm komt. Dat had ik nog nooit zo gezien. Je leert dus ook iets over het werkproces van een kunstenaar, erg interessant. (dd13)

Misschien heb ik dit wel geleerd... ik zie dat Sara details van de omgeving ziet. Ze kijkt naar haar omgeving om inspiratie te krijgen. Toen dacht ik: als ik zelf zo naar mijn omgeving probeer te kijken krijg ik misschien ook die inspiratie [...] Ze heeft gigantische borduurwerken gemaakt, foto's van mensen van Facebook gehaald. Facebook als deel van onze omgeving heeft haar geïnspireerd. (d1, persoonlijk interview 2014)

Het binnentreden van een andere wereld, in dit geval de kunstwereld, kan voor participanten betekenen dat ze te maken krijgen met andere denkwijzen, andere structuren en de specifieke 'taal' van het andere domein. Dat kan verwarring opleveren. Vanaf de aanvang van het project is de kunstenaar zich bewust van het belang zorg te dragen voor duidelijkheid en structuur voor de deelnemers.

[...] Wat ik geleerd heb is dat het belangrijk is om tevoren te zorgen dat de structuur waarbinnen gewerkt wordt helder is. [...] dat is wel belangrijk voor mensen. Dat ze weten waar ze aan toe zijn. Dat betekent niet dat alles uitgespeld hoeft te zijn, maar wel dat er een kader is. (k1, persoonlijk interview 2014)

De kunstenaar is zich bewust van het feit dat het eindresultaat een blijvend zichtbaar resultaat is. Dat is voor haar bepalend voor de inbreng van de deelnemers in het samenwerkingsproces. Ze stelt daarvoor een kader vast, dat uitdagend genoeg is voor de deelnemer en waarbinnen de kwaliteit van het eindresultaat naar haar eigen visie en inzicht gewaarborgd wordt. Ze realiseert zich dat de inbreng geringer is dan bij eerdere projecten. Uit de resultaten van de onder de deelnemers gehouden survey⁸⁵ blijkt dat een groot aantal van hen heeft ervaren dat ze, in samenwerking met de kunstenaar, invloed hebben op het proces en het eindresultaat.

[...] De grote lijn is door Sara bepaald, wij waren er om haar te helpen en het was mogelijk om onze eigen creativiteit te benutten. Maar wel binnen een bepaalde ruimte. Ik vond dat geen probleem. Ik denk dat iedereen deze basis nodig had. (d1, persoonlijk interview 2015)

⁸⁵ Zie bijlage 7. Bij de deelnemers van 'Stof tot Nadenken' is digitaal een survey afgenomen met onder andere vragen over de samenwerking met de kunstenaar.

Desondanks verloopt de samenwerking niet altijd zoals de kunstenaar zich had voorgesteld.

[...] En waar ik niet de hand in had, was.... Ik had de garens gekozen, ik had het palet gemaakt. En ik zag voor me dat een aantal kleuren de boventoon zouden voeren, en de andere alleen voor details gebruikt zouden worden. Maar als er zeventien klosjes garen staan die even groot zijn, dan zien de mensen die deelnemen niet dat ik die klosjes de belangrijkste vind en dat ik van de andere vind dat ze maar af en toe gebruikt mogen worden bijv. Dus ook de kleuren die ik voor de details het meest geschikt vond, daar werden soms hele zittingen mee geborduurd terwijl dat niet de bedoeling was. Dat is een voorbeeld van dat ik moet loslaten hoe het gaat. (k1, persoonlijk interview 2014)

De kunstenaar is zich bewust van de verschillen bij deelnemers en de invloed daarvan op het samenwerkingsproces.

[...] Want als ik alles wil controleren, dan zullen de deelnemers op een gegeven moment ook zeggen – dan kan ik net zo goed een kleurplaat invullen. Dan blijft er voor hen niets over. Behalve voor de mensen die het heel prettig vinden om gewoon een opdracht te krijgen en die uit te voeren. Die mensen heb je ook. Die worden zenuwachtig als je zegt: doe jij maar wat jij fijn vindt. Terwijl anderen, die willen alleen hun eigen expressie. Dat is iedere keer weer zoeken naar het evenwicht. (k1, persoonlijk interview 2014)

Het borduurproces wordt door de kunstenaar nauwlettend gevolgd. Ze brengt correcties aan wanneer dat in haar visie nodig is. Ze doet dat op een positieve en stimulerende manier.

[...] Dus als ik fouten maakte, als bijvoorbeeld de lijn niet helemaal recht door gaat, dan doet ze het even voor of nee, ze haalt het uit, maar ze gaat zelf even verder en dan wordt het dus duidelijk. Op die manier stimuleert ze mij. (d1, persoonlijk interview 2014)

Uit de resultaten van de enquête komt naar voren dat de deelnemers geen moeite hebben gehad met het samenwerken met de kunstenaar. Het aanleren van een nieuwe borduurtechniek wordt gezien als een bijzondere leerervaring. De deelnemers geven aan veel waardering te hebben voor de diverse kwaliteiten van de kunstenaar, zowel haar artistieke kwaliteiten als haar sociale vaardigheden.

[...] Het is voor mij belangrijk dat ik me kan laten inspireren door het artistieke idee van de kunstenaar. Wat zeer waardevol is bij deze kunstenaar is dat zij over artistieke en sociale kwaliteiten beschikt waardoor ik me als deelnemer erg uitgenodigd en gezien voel. (dd5)

[...] Complimenten voor Sara, hoe ze altijd rustig en geduldig bleef. (dd3)

De deelnemers worden zich in de samenwerking bewust van hun verantwoordelijkheid in het project en het belang ervan.

[...] Ik heb geleerd verantwoordelijk te zijn in dit project. [...] We moeten niet alleen goed borduren, maar ook goed afhechten. Als we dat niet nauwkeurig doen, dan gaat het los. De enige die dat weet of je het goed hebt gedaan ben je zelf! [...]. Dus als je over twee of drie jaar ziet dat de draden los zijn, dan is dat door jou. Ik heb geleerd [...] hoe belangrijk het is in dit project. (d1, persoonlijk interview 2014)

Tijdens het werken in het atelier kwam een aan het onderwerp gerelateerde bijzondere situatie aan de orde, namelijk de ligging van de Oude Kerk direct naast de Wallen. Het was de ambitie van Sara om niet alleen ‘samen met de gemeenschap een werk te maken, maar om tegelijkertijd een actueel onderwerp bespreekbaar en zichtbaar te maken’ (Grandjean, ten Voorde, and Serrano 2014, 157) In 2009 werd vanuit het zogenoemde 1012-project een begin gemaakt met het terugdringen van drugs en prostitutie in het Wallengebied en dit werd daarmee een dankbaar gespreksonderwerp. (“Nota Meerjarenbeleid Kunst in de Wijken” 2010, 2) Ook voor de borduursters en de kunstenaar was dat het geval, mede omdat vanuit het atelier het zicht direct op de ramen van de prostituees was gericht. Het nodigde uit om, ondanks de beladenheid ervan, over dit onderwerp met elkaar in gesprek te gaan en gezamenlijk een bezoek te brengen aan het Prostitutie Informatie Centrum (PIC) dat geleid wordt door een voormalig prostituee.

[...] We hebben het verhaal gehoord van de vrouw die twintig jaar bezig was (RV in de prostitutie) en nu een Stichting heeft opgericht. En indrukwekkend hoe zij haar verhaal heeft verteld Ze geeft workshops (RV hoe je in het raam moet staan) [...] Het was heel bijzonder. (d1, persoonlijk interview 2014)

[...] Het is interessant om van Mariska de dingen te horen en vragen te stellen die je normaal niet stelt. [...] En hoe werkt dat dan eigenlijk en wat kost dat en hoe gaat dat dan als je met zo'n man afspreekt – en hoe voelt dat. Dat kun je nooit vragen – nu kon dat ineens. Het was dus interessant om zo'n wereld vanuit andere kant te zien dan vanuit de media, die dat ook maar eenzijdig belicht. (k1, persoonlijk interview 2014)

Voor de kunstenaar blijkt het een bijzondere ervaring om haar werkplek zo dicht bij die van de prostituees te hebben.

[...] Ik zat natuurlijk tussen kerk en prostituees in. [...] Ik deed 's morgens de luiken open, en dan stond ik recht tegenover de vrouwen en dan zwaaide ik naar hen. In het begin schuchter en terughoudend omdat ik ingewikkeld dacht: zij zullen wel denken dat ik denk dat ze minder zijn dan ik of, dat ik iets van ze vind, dat soort gedachten. Ik vond het gênant. (k1, persoonlijk interview 2014)

De kunstenaar probeert gesprekjes met de prostituees aan te knopen, maar dat blijkt niet gemakkelijk. De vrouwen spreken of de taal niet of hebben weinig tijd voor een gesprek. Ze merkt desondanks een verandering op bij zichzelf.

[...] Wat ik merkte is dat mijn gêne afnam en aan het eind van het project, na die twee maanden werken daar, verdwenen was. [...] En toen we in juni de kussentjes gingen uitdelen aan die vrouwen, kon ik gewoon aankloppen, ze een kussentje cadeau doen en een gesprek voeren. Ik was er niet meer mee bezig, dat ze daar in hun ondergoed stonden en bezig waren geld te verdienen met hun lichaam. En allerlei oordelen en moeilijke ingewikkelde gevoelens, die het bij mij opgeroepen had, waren weg. Ze waren mijn buurvrouwen geworden. (k1, persoonlijk interview 2014)

[...] Als een van de borduursters had ik de mogelijkheid om met Sara de kussens aan de prostituees te geven. Dat was ook heel bijzonder. De vrouwen waren heel vriendelijk en ook dankbaar. (RV toen ze de kussentjes kregen) Dus het was heel mooi om te doen. Ik had er ook geen idee van, dat er vlakbij de kerk een kantoor is waar de ramen kunnen worden gehuurd. Als ik niet had meegedaan aan dit project had ik hier niets van geweten. Ik kan niet zeggen dat ik na alles wat ik gezien heb, nu weet wat ik ervan moet denken. Er zijn veel kanten aan alles. (d1, persoonlijk interview 2014)

Gedurende het proces van borduren werken de deelnemers grotendeels individueel, maar zijn ook bij elkaars werk betrokken. Ze zijn zich ervan bewust dat ze gezamenlijk werken aan een totaalproject. Het samenwerken met elkaar wordt door de deelnemers als belangrijk en inspirerend ervaren. Het genereert een onderlinge band.

[...] Er was een dag dat ik de stoelzitting borduurde van iemand anders en zij mijn werk afhechte. Dus een mooie vorm van samenwerken. Ook de kleuren bespraken we met elkaar – dit zou blauwer kunnen bijvoorbeeld. (d1, persoonlijk interview 2014)

In de samenwerking leren deelnemers ook van elkaar. Het sociale aspect van met elkaar werken aan een artistiek project, blijkt voor veel deelnemers belangrijk te zijn.

[...] Al met al heeft het project me veel meer gegeven dan alleen het oefenen van de techniek. Het heeft ertoe geleid dat we nu een groepje handwerkers hebben die samen dingen ondernemen en van elkaar leren. Het sociale aspect bleek voor mij uiteindelijk veel belangrijker. (dd12)

1.4 Samenvatting

De participatieve kunstpraktijk ‘Stof tot Nadenken’ is ontwikkeld om de Oude Kerk, het oudste gebouw van Amsterdam, en haar directe omgeving weer nader tot elkaar te bren-

gen. Het is de eerste kunstpraktijk in de nieuwe strategie van Stichting de Oude Kerk om het gedachtegoed van religie en kunst te verbinden. De angst van zowel kerkgangers als erfgoedliefhebbers voor het verworden van de kerk tot 'modieus kunstpaleis' is door de strategische inzet van de kunstpraktijk van Sara Vrugt voor een groot deel weggenomen. De kunstenaar weet grote groepen mensen aan haar kunstpraktijken te binden en haar ambachtelijke kunstvorm, borduren, past in de traditie van de kerk. 'Stof tot Nadenken' laat zien dat moderne kunst en religie een waardevolle relatie kunnen aangaan. Er is recht gedaan aan de monumentale waarde van de Oude Kerk door de historische kerkstoelen op gepaste wijze nieuw leven in te blazen. Het gebouw zelf en de omgeving hebben voor het ontwerp centraal gestaan. Door het gehele proces vanaf het ontwerp tot en met het borduren te laten plaatsvinden in het kerkatelier is een relatie aangegaan met de kerk zelf, met haar geschiedenis, haar contemplatieve karakter en met haar omgeving. Het project heeft aangetoond dat oude en nieuwe waarden op een interessante wijze verbindingen kunnen aangaan. De samenwerking van kunstenaars en deelnemers laat een vorm van reciprociteit zien. De kunstenaar heeft de deelnemers nodig om tot een uniek, ambachtelijk vervaardigd kunstwerk te komen. De deelnemers participeren tijdelijk in de wereld van de kunstenaar en ervaren daadwerkelijk het werken in een artistieke praktijk. Ze krijgen inzicht in het ontwerpproces en nemen deel aan het maakproces en de beslissingen die daarbij moeten worden genomen. De deelnemers leren daardoor op een andere manier te kijken naar de directe omgeving en daar betekenis aan te geven. Het wordt door hen als bijzonder ervaren om met de kunstenaar mee te mogen werken aan dit project. Ze voelen zich gekend door de kunstenaar en de gelijkwaardigheid in de omgang. De kunstenaar blijkt over zeer goede sociale en communicatieve vaardigheden te beschikken waardoor de participatie met de deelnemers evenals met de opdrachtgever en de projectgroep zonder grote problemen is verlopen. De kunstenaar heeft naar eigen inzicht vorm kunnen geven aan de kunstpraktijk. Ondanks het feit dat het eindresultaat niet volledig aan haar visie op kwaliteit voldoet, kan ze het volledig verantwoorden, gezien het proces wat eraan vooraf is gegaan. Het blijkt voor de kunstenaar niet gemakkelijk om concessies te doen ten aanzien van haar visie op artistieke en ambachtelijke kwaliteit. Ze geeft aan moeite te hebben met 'loslaten' daarvan.

Vanaf de start van deze kunstpraktijk is de kunstenaar met het ophalen van verhalen en anekdotes de relatie aangegaan met de Oude Kerk en haar omgeving. Door een buurtbewoner in te zetten bij het verzamelen en verwerken van de verhalen, wordt de directe omgeving nauwer bij de kunstpraktijk betrokken, wat een positieve uitwerking heeft op het leggen van contacten. De verhalen en de woorden van het gedicht van Anna Enquist vormen voor de kunstenaar de inspiratiebron voor de aan te brengen details op elk van de honderdachtien zittingen. De kunstenaar heeft zich door de constructie van de kerk zelf laten inspireren tot het stofontwerp.

Het werken in het atelier in de kerk zorgt voor verbondenheid met het monument en met het verleden. Het wordt gezien als een meerwaarde voor de kunstpraktijk.

De deelnemers ervaren het werken in het atelier als gemeenschapsvormend en contemplatief. Het refereert aan de kerkateliers in vroegere tijden. Tijdens de duur van kunstpraktijk worden in kerk verschillende lezingen gegeven over de rol en functie van borduren door de eeuwen heen. Daarmee wordt benadrukt dat het ambacht ook in deze moderne tijd nog steeds actueel en innovatief kan zijn. Met deze participatieve kunstpraktijk wordt de verbinding gemaakt met de hedendaagse samenleving.

Afbeelding 3.10 Stoelzittingen uit het project 'Stof tot nadenken'. Foto: Sara Vrugt 2014